

ERAS

87534

TARTIŞMALI İLMÎ TOPLANTILAR DİZİSİ - 38

KÜRESELLEŞME, İSLÂM DÜNYASI ve TÜRKİYE

Milletler arası Tartışmalı İlmî Toplantı

09-11 Kasım 2001

İstanbul

- Prof. Dr. Mehmet AYDIN * Prof. Dr. Mehmet ALTAN
Prof. Dr. Nazif GÜRDOĞAN * Prof. Dr. Ömer ÇAHA
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY * Prof. Dr. İlyas BA-YUNUS
Dr. Adnan ASLAN * Prof. Dr. Yuhannes LAEHNEMAN
Prof. Dr. Halis AYHAN * Prof. Dr. Aslan GÜNDÜZ
Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN * Dr. Ingmar KARLSSON

Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	87534
Tas. No:	301.24 KÜR.İ

İstanbul 2002

ENSAR NEŞRİYAT: 72
İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
Milletler arası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 8
Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 38

Tebliğlerin
muhteva ve dil bakımından sorumluluğu
tebliğ sahiplerine aittir.

Yayına Hazırlayanlar
Dr. İsmail KURT
Seyit Ali TÜZ

Dizgi, Tashih ve Sayfa Tertibi
Dr. İsmail KURT

Bash
Step Ajans
Davutpaşa Cd.
Kale İş Merkezi 224
02124821341

ISBN 975-6794-12-7

ENSAR NEŞRİYAT TİCARET A.Ş.
Süleymaniye Caddesi, 11 Beyazıt/İstanbul
e-mail: ensarv@ihlas.net.tr – Web site: www.ensar.org
Tel-Faks: +90 (0212) 513 43 41-513 03 09-513 09 90-522 46 02

IX

KÜRESELLEŞME ve TÜRKİYE'DE DİN EĞİTİMİ

Prof. Dr. Halis AYHAN

*M. Ü. İlahiyat Fak. İlköğretim Din Kültürü ve
Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Bölüm Başkanı*

Yirminci yüzyılın başından itibaren, özellikle yüzyılın sonlarına doğru dünyamız pek çok alanda büyük ve hızlı değişmeler yaşamıştır. Teknoloji, ekonomi ve haberleşme alanında ulaşılan ilerleme, beklentileri bile aşacak şekilde hızlı ve görkemli olmuştur. Ancak sanayileşme ve şehirleşme beraberinde psiko-sosyal, ekonomik ve kültürel olayları karmaşık bir tarzda hızlandırmıştır. Dünya küçülmüş, toplumların pek çok açıdan birbirinden etkilenmesi kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Bu yoğun etkileşim küreselleşme olgusunu da beraberinde getirmiştir.

Küreselleşme, çoğunlukla ekonomik ve siyasal ilişkilerde özellikle doksanlı yıllardan sonra en çok kullanılan terimlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme en geniş anlamda, dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen sosyal, siyasal ya da ekonomik olayın yakın ve uzaktaki başka yerlerde de kendini hissettirmesi şeklinde tanımlanabilir.

Küreselleşme (globalleşme) kavramıyla, bütün dünyanın bir tek serbest piyasa ekonomisinde buluşması, bütün ülkelerin aynı biçimde uygulanan demokratik bir yönetime kavuşması ve liberal düşüncenin bütün alanlara aynı ölçüde yansması kastediliyorsa, yeryüzünde altı milyar insan ve çok sayıda devlet ve topluluklar olduğuna göre, bütün bu insanları ve devletleri belirli düşünceler etrafında toplamak mümkün olamayacaktır. Ayrı din, ırk, dil ve tarih tecrübesinden gelen bütün toplulukları; aynı siyasetin, aynı ekonominin, aynı kültür ve anlayışın etrafında toplamak hayalden ileri geçemez.

Küreselleşme konusunda araştırma yapan ilim adamlarına göre, "küreselleşme fikrinden çıkan en derin anlam, dünya mes'elelerinin belirsiz, kuralsız ve kendi başına buyruk doğasıdır; bir merkez, bir kont-

rol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idarî büronun yokluğudur. Küreselleşme başka bir ifadeyle 'yeni dünya düzensizliği' dir."¹

Bütün ülkelerde son yıllardaki değişmeler sonucu karşımıza "yeni bir dünya düzeni yerine, bunalıma düşmüş ve bölünmüş bir dünya çıkmaktadır; bu dünyada hem siyasîler hem de halkın ciddi şekilde ilgi göstermesi gereken meseleler vardır... Değişim kuvvetlerinin muazzam ve ürküntü verici bir temposu ve karmakarışık bir yapısı vardır. Gene de akıllı insanların kendi toplumlarını gelecek yüzyıla hazırlamak gibi çetrefilli bir görevi yüklenip bu yolda yürüyebilmesi imkânı vardır."²

Teknolojik uygarlığın başarısı ve ürünleri bir taraftan hayatımızı kolaylaştırırken diğer taraftan da bizi kendine bağımlı hale getirmektedir. Maddî olana bağımlılık insanlar arası ilişkileri olumsuz yönde etkilemekte ve bunun sonucunda insan kendini dünyada yapayalnız hissederek, manevî bakımdan güvensizlik yaşamaktadır.

Günümüzde yapılan işlerin, maddesel varlıklar uğruna olduğu, pek çok ilişkinin çıkar ve menfaat esasına dayandığı görülmektedir. Fakat içimizden bir ses de bize, saf, yüce bir değeri kaybettiğimizi fısıldamaktadır.

Dünyayı, evreni, varlık ve oluşu, özellikle de kendi varlık veya oluş amacını anlamlandırmak, varlığının neden ve niçin olduğunu kavramak, somut ve soyut bütün olayları doğru bir şekilde algılayıp onlarla sağlıklı ilişkiler kurabilmek, düşünen insanın başlıca problemi olmuştur.

Küreselleşme olgusuna birey açısından bakıldığında, bireylerin yerel değerler ve otoriter devlet karşısında, özgürleştirilmesine yönelik gelişmeler olduğu görülmektedir. Günümüzde insan hakları bir küresel kimlik ifadesine dönüşmüştür.

Özgürlük anlayışı bireylerin fitratında vardır, düşünme, merak etme, hayal etme, özgün düşünme bireysel özgürlüğün ürünleridir. Bu fitrî özellikler günümüzde, küreselleşmenin de etkisiyle, daha da öne çıkarak, bir taraftan bilimsel gelişmeleri hızlandırmış ve bilimin verileriyle de bütünleşerek, insanlığın her alanındaki değişiminin en belirle-

¹ Zygmunt Bauman, *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, (çev. Abdullah Yılmaz), İst. 1999, s. 69.

² Paul Kennedy, *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*, (çev. Fikret Üçcan), Ank. 1999, s. 452.

yici gücü olmuştur. Bunun sonucu bazı alanlarda gelişmeler olurken, bazı alanlarda fert ve toplum sağlığını bozan olaylar ortaya çıkmıştır. Gelişmiş toplumlarda bile belirsizlik ve güvensizlik gibi endişeler sıkça görülmektedir. Yüzyılımızda her geçen gün gelişen bir hızla güven duygusu zedelenmiştir. "Etrafımızı kuşatmış güvensizlik, kişinin can ve mal güvenliği korkusuna odaklanmıştır. Bu daha sonra müphem, kestirilemez yabancı figürüne çakılıp kalır. Sokaktaki yabancı, evin etrafında dolaşan sinsi bir yaratıktır... Hırsız alarmları, gözetlenen ve denetlenen mahalle bekçili bina kapıları, bunların hepsi aynı amaca, yabancıyı uzak tutma amacına hizmet eder."³

Günümüz insanının korkusu sadece yabancıya, tanımadığı insanlara dönük bir endişeyle sınırlı değildir. Temel sorun, günümüz insanının kendini merkeze alarak içinde yaşadığı olayları kendi ekseninde yorumlamaya başlaması sonucu, çevresindeki her türlü olaylara karşı ilgisiz, yalnız ve yabancı olarak yaşamasıdır. Ayrıca tabiat üstü olaylar, ölüm düşüncesi ve ölüm sonrası âlem fikri insanda dayanılmaz duygular ve acılar meydana getirmiştir. Bunun sonucunda ise birey, can sıkıntısı, kırılanlıklar, duygusal gerginlikler, maddî ve manevî tatminsizlikler içinde huzursuzluklara düşmüştür. Halbuki "Birey kendini anlamsız, sıradan ve boş hissetmeye çok uzun bir süre dayanamaz. Eğer herhangi bir aktiviteye doğru kaymaya başlamamışsa, kısa zamanda ruhsal devinimi korkunç boyutta yavaşlar; var olan potansiyel, yerini boş vermişlik ve umutsuzluğa bırakır. Durum böyle olunca da yıkmaya ve yok etmeye dayalı davranışlar kaçınılmaz olur."⁴ Bireyin iç huzuru, kendine, toplumsal olaylara, tabiat olaylarına, tabiat üstü olaylara bakışını doğrudan etkiler.

Bugün için değişen ve gelişen dünya şartları, fizikî olaylarda her geçen gün insanın hâkimiyetinin gelişmesi sonucu insanın manevî sorunları ön plâna çıkmış durumdadır. Çağdaş insan çalışıp çabalamakta, tabiata egemen olmak için yeni yeni araçlar üretmekte, ancak kendini giderek daha şaşkın ve tedirgin hissetmekten kurtulamamaktadır. Çünkü insan her şeye anlam kazandıran biricik gayeyi yani "kendisini" gözden kaçırmıştır. Madde konusundaki tüm bilgisine rağmen insan, varlığının en önemli ve temel soruları hakkında bilgisizdir. İnsan nedir? Nasıl yaşamak zorundadır? Hayatının amacı nedir? Onun potansiyel güçleri nasıl daha verimli bir şekilde kullanılabilir? İnsanın çağdaş bunalımı bizi Aydınlanma Çağı'nın umutlarından ve fikirlerinden vazgeçirmeye

³ Zygmunt Bauman, a. g. e., s. 138.

⁴ Rollo May, *Kendini Arayan İnsan*, (çev. Aysen Karpat), İst. 2000, s. 20-21.

götürmüştür.⁵ İnsan pek çok alanda güçlü donanımlara sahip olmasına rağmen, kendisini evren içinde eksik, yetersiz ve çaresiz hissetmesi nedeniyle, bunalıma düşmeden manevî tatmine kavuşmak ve var oluşuna yaşama sevinci katan yüksek anlamlar kazandırmak arayışındadır.

Birey ve toplumların birbirinden ayrı bireyler ve toplumlar olduğunu, din, inanç, dil ve ırk ayrılıklarının olduğunu kabul ederek, ancak birbirleriyle, işbirliği ve dayanışma içinde olmaları gerektiği şeklinde yaşamda eşitliği geliştiren bir dünya görüşünün daha gerçekçi ve geçerli olduğu görülüyor: “*Birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık* (Hucurât Sûresi 49/13)”, “*İyilik üzerinde yardımlaşın, düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın* (Mâide Sûresi, 5/2)”, “*Eğer onlar Tevrat’ı, İncil’i ve Rablerinden onlara indirileni (Kur’ân’ı doğru dürüst uygulasalardı, şüphesiz hem üstlerinden, hem de ayaklarının altından yerlerdi (yer altı ve yerüstü servetlerinden istifade ederek refah içinde yaşarlardı)* (Mâide Sûresi, 5/66)”.

Küreselleşme yönünde kaçınılmaz olan değişimleri doğru görmek, zamanında yorumlamak sûretiyle gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeleri sömürmesinde araç olarak kullanılmasına fırsat vermeden inanç ve kültür ayrılığını koruyarak, yaşam birliğini gerçekleştirmek küreselleşme açısından yapılabilecek en doğru yaklaşımdır. Bunun gerçekleştirilmesi bütün ülkelerde yapılan eğitim müfredatı ve yöntemlerinin doğru seçimi ile, özellikle her seviyedeki öğretmenlerin yapacakları eğitimle mümkün olabilecektir.

Geleceği bilemediğimiz için, küresel düzeydeki değişmelerin, yönelişlerin müthiş felâketlere yol açacağı yönündeki kötümser tahminler mi, yoksa insanın uyum kabiliyeti sonucu, akıl almaz ilerlemelere doğru mu çevrileceği hususlarındaki iyimsiz tahminler mi doğrudur, şeklinde kesin bir şey söylemek mümkün değildir. “Ancak manevî plânda yenilenme çağrılarını”⁶ uyararak eğitimle toplumun olumlu yönde gelişmelerine yardımcı olmak mümkün olacaktır.

İnsanın içinde bulunduğu bireysel, toplumsal ve küresel her olayda kuşkusuz en büyük iş eğitime düşmektedir. “Eğitim, daha iyi uğ-

⁵ Erich Fromm, *Erdem ve Mutluluk*, (çev. Ayda Yörükân), İst. 1999, s. 12; Neil Postman, *Çocukluğun Yok Oluşu*, (çev. Kemal İnal), İst. 1995, s. 184-185; Karen Horney, *Çağımızın Tedirgin İnsanı*, (çev. Ayda Yörükân), İst. 1980, s. 18.

⁶ Paul Kennedy, a. g. e., s. 452.

runda bir değişimi temsil eden, dünyaya ilişkin geniş ve derin anlayışın kazanılması anlamına gelen bilinç değişimi tasarımıyla yakından bağlantılıdır. Eğitim yaşamaya değer bir geleceğe duyulan inancı simgeler.”⁷ İçinde bulunulan şartlar olumlu ve olumsuz ne durumda olursa olsun, bütün olayların anlaşılması ve yönlendirilmesi eğitimin işidir. Eğitimin etki alanını birey, toplum ve milletler arası ilişkiler yanında tabiatla uyumlu bir yaşam açısından da düşünmek, onun önem ve etkisini açığa çıkaracaktır.

Eğitim, bir yetiştirme ve yetiştirme faaliyetidir. İnsanın yetişmesi, bedeni büyümesi ve ruhsal gelişimi tarihin her döneminde önemi bilinen bir çalışma alanıdır. Eğitim, birey için olduğu kadar, kuşkusuz yaşanan toplum ve diğer toplumlar açısından da önemlidir. Coğrafi ve maddi imkânları elverişli olmayan birçok milletler eğitim ve kültür seviyeleri yüksek ve başarılı ise, ancak insanlar arası ilişkilerde de ön safta olabilmektedirler. Diğer taraftan bazı milletlerin tabii kaynaklarının çok müsait, maddi zenginliklerinin çok olmasına rağmen, eğitim seviyeleri düşük olduğu için geri kalmış, ya da birçok huzursuzluklar içinde yaşayan topluluklar halinde olduğunu görmekteyiz.

Sosyal içerikli konuları doğru anlamak ve eğitimle olumlu yönde gelişmesine yardımcı olabilmek için, özel ve evrensel, yerel ve küresel gerçeklikler ve değerler arasındaki alanları anlamaya çalışmalıyız.

Bütün milletlerin eğitim tarihindeki uygulamalarına bakıldığında, eğitim amaçlarına ulaşmalarında fert ve toplum ihtiyaçları yanında kültürel mirasın yetismekte olan nesillere kazandırılmasına büyük ölçüde önem verdikleri görülmektedir. Kültürel hayatı belirleyen başlıca manevî değerler; temel inançlar, ahlâki değer yargıları, örf ve âdetlerdir. Çağdaş eğitim anlayışına göre, “eğitim üzerinde etkisini gösteren temel inançlar arasında dinden daha kuvvetli olanı yoktur”.⁸

Çağımız düşünürleri, kültür, eğitim, sosyal ve ekonomik seviyesi ne olursa olsun her toplumun içinde bulunduğu olumsuzlukları aşarak sağlıklı, huzurlu ve güvenli bir toplum ortamında yaşanması açısından, din ve din eğitimine özel önem vermektedirler. Ekonomik bakımdan gelişmiş ülkelerin sosyal psikologları, yaptıkları araştırmaların sonuçlarını şu şekilde açıklamaktadırlar: "Bilimin ilerlemesi, gençlerin eğitiminde garip bir ikilik yaratmıştır. Çocuklar okulda ampirik düşünceyle eğitil-

⁷ Madan Sarup, *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, (çev. A. Baki Güçlü), Ank. 1997, s. 260.

⁸ J. F. Cramer – G. S. Browne, *Çağdaş Eğitim*, (çev. Ferhan Oğuzkan), İst. 1974, s. 10.

mekte, onlara dünyanın maddesel nedenler ve etkilerle yönetildiği biçiminde oldukça tutarlı bir görüş işlenmektedir. Sonra sokağa çıktıklarında, çevrelerini bilimin icatlarını kullanan teknoloji ürünleriyle sarılmış bulurlar, böylelikle bilimsel metodların otoritesini onaylamış olurlar. Oysa o öğrencilerin büyük çoğunluğu, en azından bir dinin ve mezhebin ismen de olsa üyesidir... İlimdeki gelişmelere rağmen bugün hiç kimse dinin sonunun geldiğini iddia edemez. Böyle tahminler 19. yüzyılda kulağa olabilir gibi gelmiş ifadelerdir."⁹ "Voltaire'den Marks'a değin tüm Aydınlanma düşünürleri, dinin fetişizmden ve animistik boş inançlardan ibaret olduğuna, dolayısıyla da 20. yüzyılda ortadan kaybolacağına inanıyorlar ve bilimin insanoğlunu uğraştıran tüm sorunların üstesinden gelebileceğini düşünüyorlardı. Ancak tüm bu düşüncelerin boşa çıktığı, insanlığın dinsel canlanmanın, dine dönüşün her gün bir yenisi ile evrensel bir olgu olarak karşılaştığı ileri sürülmektedir."¹⁰

İnsanın kendi varlık ve benliğini doğru anlamasının yanında, evreni, içindeki varlıkları ve evrendeki kendi konumunu doğru kavrayıp fizik ve sosyal çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurması, ben üstü varlık (Allah inancı) ve ben ötesi âlem (ölüm sonrası) hakkında doğru ve yeterli bilgilere ve tatmin edici inanca ulaşmasıyla yakından ilgilidir. İnsandaki bu bilgi, inanç ve düşünce alanlarından (pozitif bilim, din, felsefe ve sanat) herhangi birinin eksikliği, onun tutarlı bir dünya görüşü oluşturmaya büyük ölçüde engel teşkil eder. Pascal'ın dediği gibi "Allah olmazsa her şey tereddidi eder ve bozular. O olmazsa cismanî mes'elelerde şehvet, manevî mes'elelerde tecessüs ve hikmette gurur hâkim olur."¹¹ Özellikle de "Yüce Güç"ün varlığını reddedince, o boşluğu kendi kişisel zorunluluklarımızla doldurmuş, birdenbire hayatın çok hırpalayıcı olduğunu görmüşüzdür."¹²

İnsanın kendini, kendi dışında kalan insanları ve doğal çevresini doğru bir şekilde tanıması, tutarlı ve sağlıklı ilişkiler yürütebilmesi için şu dört alanda doğru bilgi ve tatmin edici inanca ulaşması gerekir:

⁹ Czeslaw Milosz, "Dinsel Hayal Gücünün Kaderi", *Yüzyılın Sonu*, Editör: Nathan Gardels, s. 33.

¹⁰ *Megatrends 2000 (Değişen Dünyada 1990'ların On Yedi Hedefi)*, (çev. Erdal Güven), İst. 1990, s. 267.

¹¹ Jacques Chevalier, *Pascal*, (çev. M. Toprak), İst. 1961, s. 74.

¹² Aleksandr Solzhenitsyn, "Yirmi Birinci Yüzyıl Şafağında Önceki Gecenin Düşünceleri", *Yüzyılın Sonu*, Editör: Nathan Gardels (çev. Belkis Çorakçı), İst. 1999, s. 21.

1. İnsanın kendini tanıması (biyoloji ve psikoloji ışığında).
2. İnsanın fizik ve sosyal çevresini doğru tanıması (fizik ve sosyoloji açıklamalarına dayanarak).
3. Ben üstü âlem (Allah'ın varlığı ve birliği) inancı.
4. Ölüm ötesi hayat, ahiret inancı (ölümden sonra dirilip, dünyadaki her türlü olumlu ve olumsuz eylemlerin mutlak adalet ortamında karşılığının verileceği, eşya ve olaylar hakkında kesin bilgilere ulaşılabileceği ve ebedî olarak yaşanılacak bir âlem inancı).

İnsan bütün bu ilgi alanları çerçevesinde doğru ve yeterli bilgiler kazanarak günlük hayatını başarıyla sürdürebilmenin yanında, iç huzuruna kavuşturucu bilgilere de ulaşmak ister. Tarih boyunca ve günümüzde insanı iç huzuruna kavuşturucu ve tatmin edici bilgileri ise dinler vermektedir. Agnostik (bilinemezci) ilim adamları bile "dinî inançların güçlü bir rahatlık kaynağı olduğunu biliyorum ve yerine koyacak daha iyi bir şeyim yoksa inancı asla kurcalamıyorum"¹³ diyerek, dinlerin bu yönünü kabul etmektedirler.

Yeni bin yılın dönemecinde insanların teknoloji ürünlerini sonuna kadar kullanmakla birlikte, manevî ihtiyaçlarını gidermek için dine yönelmesi, insan doğasının her iki yönünün de (beden ve ruh) anlaşılmasına ve ihtiyaçlarının giderilmesine başlandığını göstermektedir.

Küreselleşme sürecinin olumlu ve sağlıklı bir şekilde devamı ancak ben, ben dışı, ben üstü ve ben ötesi hakkında doğru, yeterli ve zamanında yapılan bir eğitim-öğretimle mümkün olacaktır. "Küreselleşme süreçleri son kertede 'ahlâkî benliğe dönüş' olgusunu yaratırken aynı zamanda da, toplumsal yaşamda gündeme gelen belirsizlik/risk/ güvensizlik duyguları ahlâk ve etik alanların dışında kurulmuş modern benlik ve modern siyaset anlayışının meşruiyet krizini ortaya çıkarmış ve 'ahlâkî benlik' ve 'etik olarak siyaset' olgularını da siyasal söylemin önemli ölçütleri konumuna getirmiştir."¹⁴ Bu durum fert plânında olduğu gibi toplumsal plânda da değerler eğitiminin baş sıraya yerleşmesini gerektirmektedir. Bu alanda eğitimden beklenen faydaları görebilmek için

¹³ Irvin Yalom, *Annem ve Hayatın Anlamı*, (çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit), İst. 2000, s. 35.

¹⁴ E. Fuat Keyman, "Modernite Sorunsalı ve 21. Yüzyıla Girenken Türkiye", *Doğu Batı*, yıl: 3, sayı: 10, Şubat- Mart-Nisan 2000, s. 56.

genel öğretimin içinde, ondan ayrı ve onun dışında olmayarak, nitelik ve nicelik bakımından din eğitimi ve öğretimi yapmak gerekecektir.

Küreselleşme Açısından Eğitim ve Din Eğitiminin Beklenenler

1- Eğitim açısından küreselleşme birkaç değişik şekilde açıklanabilir: Bu tanımlardan biri, birbiriyle yakın ilişki içinde olan dünya toplulukları arasında rahatça dolaşabilecek, çalışabilecek hatta farklı ortamlarda yaşayabilecek insanı yetiştirmek şeklinde olabilir. Bu tanım çerçevesinde eğitimin görevi, yalnızca ulusal sınırlar içerisinde başarılı olabilecek insanları değil, farklı kültür ve coğrafyalarda da uyum sağlayabilecek ve başarılı olabilecek insan yetiştirilmesidir. Günümüzdeki gelişmeler ile birlikte bir insanın yaşamının hangi evresinde, nerede çalışacağı ve nerede yaşayacağını kestirmesi bugünden belirli değildir. Öyleyse yarına bugünden hazırlıklı olmak için, eğitim müfredat ve yöntemlerinde gerekli değişiklikleri yaparak dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın insanın başarılı ve mutlu olmasının yollarını göstermesi gerekir.

2- Günümüzdeki değişmelerin daha sağlıklı bir doğrultuda olabilmesi farklılıkların kabulü ve olumlu anlamda değerlendirilmesiyle mümkündür. Bunun gerçekleşebilmesi için de, özellikle eğitimin bütün alanlarında toplumlara kendi millî ve manevî değerlerini öğretmek işe başlanmalı, bireylere kendini tanıyarak, kendine yardım eden, kendini gerçekleştiren, kendini çıkarabileceği en yüksek noktaya çıkararak ve aynı zamanda bu bireylere mensubu bulunduğu milletin din, dil, sanat ve diğer kültürel değerlerinin manevî gücüne inanan ve geliştiren bir anlayışı öncelikle kazandırmak gerekecektir. Yetişmekte olan nesiller için kendi kültürünün manevî gücüne inanan, başka toplumlarla gireceği ilişkilerde, ayrılık noktalarını öne çıkarmayan, inanç ayrılığı içinde ve yaşam birliğini benimseyerek geliştiren bir eğitim anlayışını hareket noktası olarak belirlemek gerekir.

Örgün ve yaygın eğitimde hedef, öncelikle kendine saygısı olan, ardından toplumsal değerlere saygılı ve gerek yaşadığı toplumdaki gerekse başka toplumlardaki farklılıkları anlayışla karşılayabilen insanlar yetiştirebilmek olmalıdır.

3. Bireysel özgürlükleri geliştirirken fertleri yalnızlığa itmemelidir. Bireysel özgürlükleri tanıyarak, geliştirerek, toplumsal değerleri ki-

şilerin içselleştirmesine yardımcı olmak gerekecektir. Bireylere kendi dışındaki insanlara ilginin, yardımının, hatta onlarla dayanışmanın, aynı zamanda kendi başarısı ve mutluluğu için de vazgeçilmez olduğunu öğretmek gerekecektir.

4. Okullarda pozitif bilim hakkında bilgiler alan ve her yerde teknolojinin ürünlerini kullanan çocuklar, hayatlarını sadece bu bilgi ve teknik ürünlerin kullanıldığı bir ortamda değil; aynı zamanda yaşadıkları toplumun sosyo-kültürel olaylarının da içinde sürdürmektedirler. Bu sosyal olayların içinde din, inanç değerleri, ibadet ve ahlâk anlayışı da bulunmaktadır. Her konuda olduğu gibi din alanına giren konular hakkında da doğru ve yeterli bilgileri -çocuğun ihtiyaç duyduğu zamanda, ilgisini çeken olayların neden ve nasıl olduğunu öğrenme isteğine bağlı olarak- vermek esastır. Konunun ve yetişmekte olan çocuğun aktüalitesine göre bilgiler vermek, kısacası eğitimin aktüalite ilkesini din eğitiminde de uygulamak gerekir.

5. Din ve ilim tarihinde bazı bilimsel keşif ve icatlara din kurumlarının ve din adamlarının karşı çıktıkları, kayıtsız kaldıkları veya geç uyum gösterdikleri doğrudur. Diğer taraftan dinî ve mistik tecrübelerle karşı bilimin uyum sağlaması da zaman almıştır. Günümüzdeki yaklaşım ve anlayış ise, düşünce tarihindeki bu tartışma ve çelişkilerden uzak kalarak, din ve bilime kendi alanlarında kalmak şartıyla gerekli önemi vermektir. Bu anlayışın örgün ve yaygın eğitimin bütün kademelerinde uygulamaya konulması kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Eğitimin müfredatı bu esaslara göre belirlenmelidir. Genel öğretim ve din öğretimi uygun yöntemlerle yapılabilirse, bireyler ve toplum, ilim ve teknoloji ürünlerini sonuna kadar kullanmanın yanında, dinin getirdiği değerleri bireysel anlamda içtenlikle ve coşku ile yaşayabilirler.

Bütün ülkeler için geçerli olan bu şartlar özellikle gelişmiş ülkeler için daha fazla önem arz etmektedir. Kültürel ve ekonomik açıdan sömürüye dayanmayan, amansız ve acımasız bir biçimde değil, eşit koşullar altında, liyakat ve ehliyet ölçülerine göre yarış içinde, bireylerin çıkabileceği en yüksek noktaya çıkmasının ortamını hazırlayarak, imkân ve fırsat eşitliği içinde eğitimin en önemli demokratik ilkelerinden biri olan dikey mobilitayı gerçekleştirecek bir anlayış, her millet için eğitimin temel hareket noktasını oluşturmalıdır. Dikey anlamdaki bu gelişme ile birlikte yardımlaşma, dayanışma ve paylaşma esasına bağlı yatay genişlemeye de imkân hazırlanmalıdır.

6. Küreselleşmenin sağlıklı olabilmesi için milletler arası eğitim faaliyetinde, gelişmiş ülkeler, sahip oldukları ilim, kültür ve teknik im-

kânlarını ve güçlerini geliştirmekte olan ülkelere aşağılık duygusu aşılamadan aktarmak, onları renkleri, coğrafi bölgeleri ve ekonomik şartlarından dolayı küçük görmemek, düşünce, inanç, ırk, dil ayrılıklarını kabul ederek, kendileriyle sosyal ve hukuk bakımından eşit haklara sahip, dünya vatandaşları olduğunu kabul etmek durumundadır. Gelişmekte olan ülkeler de, aşağılık duygusuna, yahut yersiz bir gurura düşmeden, insanlık âlemiyle sağlıklı ve zamanında ilişkiler kurmanın yollarını arayıp bulmak zorundadır. Geçmişteki başarıları unutmadan sadece onunla gururlanarak gelişmeleri görmezlikten gelmek, gelişme gayretinden yoksun olmak yanlıştır. Kendi millî ve manevî değerlerini korumanın yanında ilim, teknik ve medeniyetin gelişmelerini zamanında takip etmek gereklidir.

Milletler arası ilişkiler, kültür ve medeniyet alış-verişleri, dostluklar, düşmanlıklar bütün bunlar milletlerin yetişmekte olan çocuklarına verdikleri eğitimin sonucudur. Bir millet kendi çocuklarına milletini, vatanını sevmeyi öğretirken başka bir millete düşmanlık, kin ve nefret duyguları telkin ederek eğitim yaparsa, zaman içinde milletler arası ilişkilerde gerginlikler, hatta harpler, suikastlar, katliamlar görülebilir. Ancak ailesini, milletini, vatanını sevmenin yanında diğer milletlerle iyi geçinmenin millî benliğini ve şahsiyetini kaybetmeden bütün insanlıkla iyi ilişkiler kurmanın yollarını gösteren bir eğitim anlayışı ile milletler arası ilişkiler sağlam ve güvenilir esaslara oturabilir.

Milletler arası ilişkilerde millî ve manevî değerleri zedeleyici olumsuz cereyanların yayılmasını önlemenin yanında olumlu faaliyetlerin gelişmesini ve yaygınlaştırılmasını temin etmek de eğitim alanına girmektedir. Özellikle okullarda yapılan eğitim çalışmalarında bu konuya önem vermek gereklidir.

7- Batı ülkelerinin kendilerine ve diğer din mensuplarına ve toplumlara bakışlarını gözden geçirmeleri gerekmektedir. Yahudi ve Hıristiyanların dinleri ve peygamberleri, her ikisinin de kutsal kitaplarına dahil olduğu halde, İslâm ve İslâm'ın peygamberi Kitab-ı Mukaddes'e girmeyen ve fakat her iki dinden sonra gelmiş ayrı bir kutsal kitabı bulunan bir dindir. Ayrıca Müslümanlar, tarihte uzun bir süre Yahudi ve Hıristiyan toplumlarla olan münasebetlerinde egemen ve üstün bir konumda olmuşlardır. Durum böyle iken, günümüz şartlarında Müslümanlar, Avrupa'da azınlık olarak yaşamının koşullarını öğrenmede zorlanmaktadır.

Günümüzdeki Avrupa toplumunun hayat koşulları olan ve toplumsal sisteme damgasını vuran, demokratik, çoğulcu, farklılıkları koruyarak birlikte yaşamak, aslında Müslümanların yabancı oldukları bir yaşam tarzı değildir. İslâm'ın temel değerlerinde, Kur'ân ve sahih hadislerde, tarihlerinin büyük bir bölümünde, farklı kültür, farklı din ve ırklardan olan toplumlarla birlikte, başarılı ve uyumlu yaşama tecrübesi vardır. Ancak bu bilgilerin ve tecrübelerin güncelleştirilerek, şu andaki yaşamlarına intikal ettirilmesinde birçok sıkıntılar bulunmaktadır. Bunun giderilebilmesi için, her şeyden önce Hıristiyanların ve Müslümanların kendi çocuklarına verdikleri din kültürü ve ahlâk öğretimine ve verecekleri isteğe bağlı din eğitimine büyük görevler düşmektedir.

Batılı araştırmacılar tarafından Müslümanların tarih boyunca büyük bir medeniyetin öncülerinden olduğu ve Avrupa bilimine, felsefesine, kültürüne ve sanatına büyük katkılarda buldukları, her türlü vasıtayla, kitap, TV programlarıyla ortaya konulursa ve özellikle Batı okullarında öğretmenler öğrencilerine ilgili derslerde bunları öğretirlerse, orada yaşayan Müslümanlar öz-güvenlerini geliştirerek, içinde yaşadıkları toplumla uyumlu ilişkilere girebilirler.¹⁵ Bu anlayışın gerçekleşmesi için de hukukî düzenlemeler kadar genel öğretime ve özellikle din öğretimine büyük işler düşmektedir.

Karlsson'un İsveç örneğinden hareketle, bütün Avrupa ülkeleri için önerdiği yaklaşım, din eğitimi açısından oldukça geçerli ve doğru bir yaklaşımdır: Avrupa ülkelerinde okutulan "Din derslerinde İslâm'a daha fazla yer vermekle yetinmeyerek, okullarda İslâm'ı zorunlu ders yapmalıyız. İslâm ile Hıristiyanlık karşılıklı şeytanca ön yargılardan kurtulmak zorundadır. Bilgisizlik, ön yargı ve nefret duygusu yaratıyor. Bu nedenle, medyanın da en azından bilgi ve bugün İslâm hakkında verdiği tek düze görüntüyü düzeltmesi gerekiyor."¹⁶

Ülkemizde Din Eğitimi

Ülkemizdeki din öğretiminin tarihi gelişimi ile Batı ülkelerinde kendi dinlerini esas alarak uyguladıkları din eğitiminin gelişimi farklı olmuştur. Lâik ve seküler bir değişim gösteren Batı ülkelerinde Kilise tarihi boyunca kurumsallaşmış, devletle ilişkilerini, kilise teşkilatları ül-

¹⁵ Bu bilgiler için bkz. Ingmar Karlsson, *İslâm ve Avrupa*, (çev. Gülseren Ergün), İst. 1996, s. 219-221; Sigrîd Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, (çev. Servet Sezgin), İst. 1975.

¹⁶ Karlsson, a. g. e., s. 220.

ke şartlarına göre bazı farklılıklar göstermekle beraber, kendileri belirlemişlerdir. Toplumdan ayrı bir ruhban sınıfı olmuş, kilise organize bir kurum haline gelerek din eğitimi belirlemiştir. Batı ülkelerinde, eğitimin kimin tarafından kontrol edileceği, okul ve ders müfredatlarının nasıl hazırlanacağı, öğretmenlerin nasıl yetiştirilip görevlendirileceği, ders kitaplarının yazılmasında kilise ve devlet arasında tartışmalar olmasına rağmen, bu tartışmalar bir ülkede birden çok dine inanan insan olduğu zaman daha çok kendini göstermektedir. Eğer bir memlekette tek bir din hâkimse ve organize bir muhalefet yoksa, o memlekette din eğitiminin okullara girmesi bakımından ciddi bir mes'ele yoktur, denilebilir.

Ülkemizin din eğitimi alanında özellikle Cumhuriyet dönemindeki tarihî tecrübesi, 1924'de kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu açısından ele alınarak düşünülmelidir. 3 Mart 1924'den başlayarak bütün öğretim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, özellikle din eğitimi ve din görevlisi yetiştirilmesi görevini Devlet üstlenmiş, özel kurumlara, vakıf ve cemaatlara bırakılmamıştır. Hatta o kadar ki gerek 1924 ve gerekse 1947-1950 yıllarındaki arayışlarda din eğitimi ve din görevlisi yetiştirme konusu, istihdam kuruluşu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na bile bırakılmamıştır. Din dersleri Millî Eğitim Bakanlığı'na hazırlanan müfredat doğrultusunda Bakanlıkça tayin edilen öğretmenlerce okutulmuş, kitapları Bakanlık hazırlamış, İmam-Hatip Liseleri Bakanlığa, İlahiyat Fakülteleri de üniversitelere bağlı olarak açılmıştır.

Nitekim Türkiye, 4 Kasım 1950 tarihli "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"ni onaylarken, sözleşmenin, 1 numaralı ek Protokolünün "Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimi kendi dinî ve felsefî inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir." şeklindeki 2. maddesi ile ilgili olarak 3 Mart 1924 tarihli "Tevhid-i Tedrisat (Eğitim Birliği) Kanunu" hükümlerinin saklı tutulacağı yolunda bir çekince koymuştur. Bu çekincenin amacı yalnızca, bazı Batılı ülkelerde olduğu gibi, lâik eğitim yanında özel kuruluşlarca dinsel eğitime dayalı

ikili bir sistemin kurulmasını önlemektir.¹⁷ Aslında bu tercih ülkemizin geçirmiş olduğu tarihf tecrübeye uygun düşen bir yapılanmadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayan uygulamalarda, din eğitim ve öğretiminin örgün eğitim kurumlarında Bakanlığın gözetim ve denetimi altında verilmesi ilkesi kabul edilmiştir. Atatürk, 2.2.1923'de İzmir'de halka hitaben yaptığı konuşmada 'Bizim dinimiz en makul ve en tabîî bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki, son din olmuştur. Bir dinin tabîî olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi lâzımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen mutabıktır. İslâm hayat-ı içtimaiyesinde, hiç kimsenin bir sınıf-ı mahsus halinde muhafaza-i mevcudiyete hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler ahkâm-ı diniyeye muvafık hareket etmiş olamazlar. Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz müsaviyiz ve dinimizin ahkâmını mütesaviyen öğrenmeye mecburuz. Her fert dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir'¹⁸ diyerek din eğitim ve öğretiminin okulda yapılması gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girdiği yılda, fonksiyonlarını kaybetmiş olan medreseler, ıslahat çalışmalarının sonuçları da görülmeden kapatılmış, fakat bunun sonucu, din öğretiminde doğacak boşluğa imkân bırakmayarak Darülfünun'a bağlı İlahiyat Fakültesi, Maarif Vekâleti'ne bağlı imam hatip mektepleri ve okullarda din dersleri okutulmaya devam edilmiştir.

1946'dan sonra din eğitimi alanında arayışlar yeniden başlamış, din öğretiminin yapılmadığı yaklaşık 16 yıllık bir uygulamadan sonra genel öğretim içinde din öğretimine tekrar yer verilmiştir. Zamanın Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'nun yazdıklarından, bu derslere ilginin çok büyük olduğu anlaşılmaktadır: "Din dersleri için tamimler yaptık. Bunlar ihtiyarî olacaktı. Ancak ihtiyar çocuğun velisine aitti. Çocuğun din dersine girmesini istemeyen ana baba okula bu yolda bir mektup yazmalıydı. Hatırlarım, neticede bana yalnız Ankara Üniversitesi profesörlerinden birinin Türkiye ölçüsünde bir tek mektubunu getirmişlerdi. Biz hususiyle Alevî köylerinde din dersinin zorlanmamasını tavsiye etmiştik. Oysa bütün Alevîler çocuklarını din derslerine gönder-

¹⁷ Münci Kapani, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Ank. 1991, s. 137'den aktaran Emine Akyüz, *Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması*, Ank. 2000, s. 372.

¹⁸ H. N. Uluğ, *Üç Büyük Devrim*, 1973, s.12-13; Ayrıca Bkz. M.K. Atatürk, *Söylev*, Ank., 1982, c. II, s. 98.

diler. Sivas'ta bir kısım Ermeniler de çocuklarını bu derslere göndermek istediler, memnunlukla kabul ettik.”¹⁹

Ancak değişen ve gelişen diinya şartlarında: isteğe bağlı Din Bilgisi dersi uygulamalarının ne kadar başarılı olduğu, din eğitimine taraf tar olanlar ve karşı çıkanlarca devamlı tartışma konusu olagelmış, okullarda yaptırılan din eğitimi ve öğretimine zaman zaman lâiklik adına karşı çıkılarak bu derslerin kaldırılması yönünde fikirler ileri sürülmüştür. 12 Eylül 1980-1982 arasında bu derslerin okul programlarında nasıl yer alacağı konusu toplumun bütün kesimlerince yoğun bir şekilde tartışılmış,²⁰ bu tartışmalara hukukî anlamda 18.10.1982 tarihinde kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın "Din Vicdan Hiriyyeti" başlıklı 24. maddesinin 4. fıkrasıyla son verilmiştir: "Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devletin gozetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır." Anayasa'nın bu maddesiyle din eğitimi açısından üç temel ilke getirilmiş ve bu ilkeleri anlatan üç cümleye yer verilmiştir:

1. Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devletin gozetimi ve denetimi altında yapılacaktır.
2. Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alacaktır.
3. Din kültürü ve ahlâk öğretimi dışındaki din eğitimi ve öğretimi isteğe bağlı olacaktır.

Anayasa'nın getirdiği bu ilkelerden bir ve ikincisi 1982'den itibaren uygulanmaktadır. Ancak üçüncü slrada ifade edilen isteğe bağlı din eğitimi ve öğretimi okullarımızda uygulamaya konulmadığı gibi, okulların dışında da devletin gozetim ve denetimi altında her yaştaki insanımız için, din eğitiminin nasıl yapılacağı belirlenmemiştir.

Din eğitiminin Avrupa'da ve ülkemizdeki hukukî durumu, müfredat ve program olarak gelişimleri karşılaştırıldığında, ülkemizin kendine has özellikler taşıdığı görülmektedir. Bazı aydınlarımız ve hukukçularımız, hukuk açısından özellikle lâikliğin Batı ülkelerindeki uygu-

¹⁹ Tahsin Banguoğlu, *Kendimize Geleceğiz*, 1st. 1984, s. 100.

²⁰ Bkz. Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, 1st. 1999, s. 246-295.

lamalarından hareketle ve iyi niyetli bir yaklaşımla, din eğitiminin devlet tarafından devlet okullarında verilmesine karşı çıkarak, özel alanda ve özerk bir yaklaşımla verilmesini savunuyorlar ki,²¹ bu görüşleri önemle dikkate alarak müzakere etmek, eğitimciler ve hukukçular tarafından bütün yönleriyle ele alarak tartışmak gerekecektir. Bu önerilerin hareket noktaları her ne olursa olsun, ülkemizin şartlarına uymamaktadır. Bütün bu anlayış ve yaklaşımlar, sonuç itibarıyla din eğitiminin ya hiç verilmemesine ya da oldukça yetersiz, sağlıksız veya yanlış bir şekilde yapılmasına ortam hazırlayacaktır. Böyle bir anlayış, çocukların ruhsal gelişimi, ülkemizin sosyal ve kültürel şartları, millî birlik ve bütünlüğün korunması ve din eğitiminin tarihi gelişimi ve hayatı bir bütünlük içinde algılamaya ters düşmektedir.

Toplumun her konuda aydınlatılması, değişimleri olumlu yönde geliştirerek, bilim, kalkınma ve teknoloji alanında halka rehberlik yapılması ve yönetimde görev alarak, küreselleşme sürecinde toplumların kültürel kimliklerini korumaları ve diğer milletlerle uyumlu ilişkilere girilmesi, her şeyden önce aydınların yetişme tarzı ve halkıyla bütünleşmesine bağlıdır. Aydın kesimin her konuda yeterli bilgilerle donatılması, davranış uyumu ve bütünlüğü içinde, toplumda yerini alması gerekir. Aydın, hangi alanda uzman ise, o alanın özel alan bilgisine sahip olması gerekir. Bunun yanında içinde yaşadığı toplumun kültürel ve manevî değerleri hakkında yeterli ölçüde doğru bilgileri öğrenmesi, en azından bilgi ve düşünce plânında yöneticisi bulunduğu halkının dini, ahlâkı, dili ve sanatı hakkında yeterli kültürle donatılması, aydınların kendi kendilerine karşı tutarlılıkları açısından bakılsa bile vazgeçilmezdir. Ayrıca toplumuyla bütünleşmesi, kendi düşüncelerini halkına ulaştırmak ve toplumuna rehberlik yapabilmek bakımından da gereklidir.

Aydınların din bilgisinden uzak kalarak yetişmelerinin ne gibi sonuçlara yol açacağını, toplumu tarihi gelişimi içinde tahlile çalışın ilim adamlarımız şu şekilde belirtmektedir: İslâmiyet'in toplumsal gruplar arasında köprü oluşturmamasının nedeni üst ve alt toplum gruplarının paylaştığı ortak bir dil işlevini görmesidir. İslâm'a toplumsal ve kültürel bir değer olarak bakıldığında, toplumdaki herhangi bir sosyal olaya, sünnet, düğün, cenaze v.b olaylarda İslâmî kamuoyunun nasıl işlediğini görürüz. Toplumun bütün kesimleri, din konusundaki inanç ve yaşayış tarzı her ne olursa olsun, bu gibi olaylarda, İslâmî gelenekleri topluca

²¹ Mustafa Erdoğan, *Rejim Sorunu*, Ank. 1997, s. 71, 74; Sami Selçuk, *Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne*, Ank. 1998, s. 64 ve diğer eserleri.

yerine getimektedirler. Dolayısıyla yaşam dünyası ile dinî temele dayanan kültür, toplumun bileşiminde önemli bir etkidir.

Türk aydınları Şerif Mardin'in ifadesiyle "toplumsal yaşamın bir unsuru olarak İslâm'ı reddetme tutumunda direktlikle entelektüel üretim ortamında ve pratiğinde bir boşluk yarattı... Böylece grup kimliği içinde güvenle yaşayan bir aydınlar sınıfının yerini, aydın olarak taşıdığı kimlik konusunda kafası karışık bir sınıf aldı."²²

Benzer tahlilleri gelişmiş ülkelerin bilim adamları da yapmaktadır. "Liberal bir toplumu ahlâkî çürümeye götüren değişmelerden kendini kurtarmak için ne gibi tedbirler almalıdır?" sorusuna, Brzezinski, "Amerika için (ve Batı Avrupa'nın liberal toplumları için) başlama noktası, manevî bilinci geliştirmek, ahlâkî kuralların istenir ve yararlı olduğunun farkına varmak ve bu yolla nefse düşkünlük yerine, kendini sınırlama özelliğini benimsemektir.

Bunu yapmayı başaramazsak, neyin doğru neyin yanlış olduğunu tanımlama konusunda işlevsel bir kriterimiz olmaz, kendimizi mahvetmeye doğru kayarız.

Elbette ki bu manevî kriterleri biz icat edemeyiz, bunlar geleneksel olarak üç büyük dinin, Yahudilik, Hıristyanlık ve İslâmiyet'in içinde var olan değerlerdir. Bunların hepsi, lâik bir toplumun da benimseyebileceği birtakım ilkeler getirir. Yanlış-doğru kavramları benimsenip sindirilmeli, içgüdüsel duygular arasına girmelidir; mutlak doğru ve mutlak yanlış diye bir şeyin var olduğu, her şeyin görelî olamayacağı kabul edilmelidir."²³ demektedir.

Din eğitim ve öğretiminin bu temel anlayışı hareket noktası kabul ederek, ülkelerin içinde bulunduğu tarihî ve sosyal şartları da dikkate alarak, din eğitimi ile küresel değişimler arasında sağlıklı ilişkiler kurmak gerekecektir. Bir insan hangi seviyede öğrenim görürse görsün, toplumun değer yargılarını yadsıyamaz.

Gerçek Müslümanlıkta, Allah'ın birliğine kesin inanış, bir tür bütünsellik, din öğretisinin zaman ve mekânla sınırlı olmayarak evrensel ve küresel olması, insan ile Allah arasına girmenin yasaklığı, Tanrı me-

²² Şerif Mardin, "Modern Türk Sosyal Bilimleri Üzerine Bazı Düşünceler", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, İst. 1999, s. 64-68.

²³ Zbigniew Brzezinski, "Esnek Batı'nın Zayıf Suları", *Yüzyılın Sonu*, s. 71.

sajının eksiksizliği ve herkese eşit ölçüde ulaşacağı v.b değerler, İslâm'ın doğru ve kısa tarifleriye, bütün bunlar, okumuş insanlar için daha da önemli olmakla beraber bütün Müslümanlar ve Müslüman olmayan insanlar için de önemlidir.

İslâm'ı ve modern gelişmeleri doğru bir şekilde anlama imkânı bulunduğu, dinin getirdiği değerlerden uzaklaşmadan, dinin ruh sağlığı, toplumsal dayanışma, modern insanın ve toplumun yıpranmışlığından ve yalnızlığından kurtulmak sûretiyle modernliğin bütün imkânlarından yararlanmak mümkün olacaktır. "İslâmiyet'in küçük dinler bir yana, bütün öteki büyük dinlere göre, modernleşmeden ve modern dünyanın etkisinden neden daha az zarar gördüğünü açıklamak mümkün olacaktır."²⁴

Dinî bilgileri, genel öğretim ve örgün öğretim kurumlarının dışında vermeye çalıştığımızda, bilimsel alanla dinin alanına giren konularda bir ayırım, zamanla bir çelişki varmış gibi bir zihniyetin oluşmasına sebep olur. Halbuki ilim alanına giren konuların hiçbirisiyle İslâm Dini çelişmediği gibi, ilmi araştırmalara, gelişmelere manevî motivasyon sağlayarak gelişmesini, ilmin keşif ve icatlarının geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesini sağlayarak bilime ve bilim adamına büyük destek sağlar, ilmin dışında kalan konularda ise, insanın duyu ve vicdanını tatmin eden bilgiler vererek insanın tecessüsünü, tatmin ederek bir bütünlük içinde dünya görüşünün oluşmasına olumlu katkılarda bulunur. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretimiyle isteğe bağlı olarak yapılması gerekli olan Din Eğitiminin, müfredat ve öğretim metodu doğru belirlenirse, örgün öğretim içinde ve lâik öğretim anlayışı ile çelişkiye düşmeden din öğretiminin özelliği ve önemi doğru belirlenmek sûretiyle, başarıyla uygulanması mümkün olabilir.

Öneriler

1. Anayasa'nın 24. maddesi gereğince ilk ve orta öğretimde 1982'den itibaren zorunlu olarak okutulmakta olan "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi" dersinin zorunlu olarak okutulmasına devam edilmelidir. Ancak dersin müfredatı, öğrencileri din değiştirme veya belirli bir dini benimsemeye zorlayacak şekilde olmamalı, yaşanan "toplumun dini" ve "diğer dinler" hakkında bilgilendirme esas alınmalı, bütün dinlere ve mezheplere nesnel yaklaşılmalıdır. Bunu sağlamak için, Din Kültürü ve

²⁴ Ernest Gellner, "Karşılaştırmalı Perspektiften Türk Seçeneği", *Türkiye'de Modernleşme ve ...*, s. 189

Ahlâk Bilgisi derslerinin müfredatından din eğitime yönelik konular çıkarılmalı, bunun yerine din kültürü, ahlâk ve sanat ağırlıklı konular konulmalı, diğer dinler hakkında da temel bilgiler verilmelidir.

Her Türk insanının, inanç, ibadet ve dolayısıyla din hakkındaki kanaati ne olursa olsun -ateist, deist, agnostik, İslâm'dan başka bir din mensubu, mezhep, tarikat anlayışı farklı ya da birbirine zit olabilir- içinde yaşadığı toplumun temel değer belirleyicilerinden biri olan din hakkında temel bilgileri, tarihini, inanç esaslarını, ibadet ve ahlâk anlayışını, kültür, dil, edebiyat ve sanat hayatına getirdiklerini bilgi olarak kazanması vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Bunun yanı sıra yagayan dinlerin tümü hakkında da temel bilgilerin öğrenilmesi gerekmektedir. Dinler hakkında kazanılacak doğru ve yeterli bilgiler, çocuğun kendi dininden başka bir dine mensup olan insanlarla sağlıklı ve uyumlu ilişkiler geliştirmesine yardımcı olmanın yanı sıra, anne babasının dini dışındaki dinleri tanınmasına ve kendi dinsel tercihini belirlemesine yardımcı olacaktır.

Diğer din ve mezhep mensuplarıyla uyumsuz ve sağlıksız ilişkilere girenler daha çok, din hakkında hiç bilgisi olmayanlarla, örgün anlamda din öğretimi görmemiş veya sağlıksız yollardan din eğitimi almış insanlarımız arasında görülmektedir.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin bugünkü müfredatında bu hususların dikkate alındığını söylemek güçtür. Anayasa'nın 24. maddesinin ilgili fıkrası gereği isteğe bağlı "Din Eğitimi" derslerinin örgün eğitim kurumlarında yer almaması sonucu, din eğitime yönelik konular da bu dersin müfredatında yer almakta ve bu durum ciddi sıkıntılara neden olmaktadır. Bu derslerde verilen din eğitimi, bir taraftan çocukların bu eğitimin verilmesini talep eden aileler tarafından yeterli bulunmaz iken, diğer taraftan çocuklarına din eğitimi verilmesini istemeyen ailelerin şikâyetine yol açmaktadır. Bu sorunu halletmek için "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi" dersi müfredatının yukarıdaki esaslara riâyet edilerek yeniden hazırlanması gerekmektedir. Ancak bunun yapılabilmesi için isteğe bağlı din eğitim dersinin konulması temel hareket noktası olmalıdır.

2. Anayasa'nın 24. maddesinin ilgili fıkrası gereğince çocuklarının doğru ve yeterli din eğitimi almasını isteyen anne babaların çocukları için isteğe bağlı (seçmeli değil) "Din Eğitimi" dersleri ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulmalıdır. Dinin iman, ibadet ve ahlâk konu-

larının uygulamasının da yer alacağı bu dersler, pedagojik formasyon almış, üniversite mezunu ve gönüllü din bilgisi öğretmenleri tarafından verilmelidir.

İsteğe bağlı Din Eğitimi dersleri de ülkemizin geçirmiş olduğu demokrasi ve eğitim tecrübesi ışığında, özel eğitim kurumlarına bırakılamaz, (daha sonraki yıllarda özellikle demokrasi tecrübe ve geleneklerimiz yerleşmesine paralel olarak din eğitiminin özerkleşmesi ve özelleşmesi gündeme gelebilir). Devletin gözetimi altında örgün eğitim kurumları içinde plânlanmalıdır. İsteğe bağlı Din Eğitimi dersini veren öğretmenlerin maaş ve ücreti ise, devlet bütçesinden değil, ya bu derse devam eden çocukların aileleri tarafından ya da vakıf, dernek gibi gönüllü kuruluşlarca karşılanmalıdır.

İsteğe bağlı olarak Din Eğitimi dersleri örgün eğitim kurumlarının her kademesinde verilmelidir. İlk ve orta öğretim kurumlarında isteğe bağlı Din Eğitimi dersinde Kur'ân-ı Kerim ve anlamı, Hz. Peygamber(s.a.v.)'in hayatı, dinin iman, ibadet ve ahlâk konuları, pratiğini de kapsayacak şekilde, mahallî ve bünyevî mezhep ve tarikat özellikleri göz önünde bulundurularak herhangi bir mezhebi zorunlu olarak esas alınmaksızın, temel İslâmî bilgilere aykırı olmayacak şekilde bir açılım düşünülerek güncel konulara da cevap verecek nitelikte bir müfredat programıyla öğretilmelidir. Bu dersler de örgün eğitim kurumları içinde plânlanmalıdır.

İsteğe bağlı olarak ilk ve orta öğretim kurumlarına, sınıf geçme değerlendirilmesine alınmaksızın, Din Eğitimi dersi konulması, 1924'ten günümüze kadar yaşanan tecrübeler ışığında ülkemizde eğitim ve öğretimin yapısal ve işlevsel yeri bakımından çok önemlidir.

Kur'ân-ı Kerim'e ve sahih hadise dayanan din bilgileri kazanmak isteyenler için, dinin gereklerinin samimi bir şekilde ve bilimsel metodlarla pratik hayata aktarılması zorunludur. Öğrenim görmüş bir insanın kutsal kitabını, Kur'ân-ı Kerim'i aslına uygun bir şekilde okuyamayışı, anlamı üzerinde bir hocanın vereceği temel bilgiler ışığında düşüncesini geliştiremeyışı, kazandığı birçok bilgiler ve sosyal statüler arasında kendinde sürekli eksiklik hissetmesine yol açacaktır. En azından bazı insanlarımız kendilerini böyle hissediyorlarsa bu durumun dikkate alınması gerekir. Bu konuda "insanlar, kendi imkânlarıyla, ya da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açacağı cami ve Kur'ân kurslarından yararlanarak bu isteklerini karşılayabilir" diyemeyiz. Çünkü okullarda fakülte mezunu, özel alan, genel kültür ve pedagojik formasyon eğitiminden geçmiş öğretmenler tarafından yapılacak bir din eğitimi ile okul dışında sağlık-

sız veya yetersiz ortamlarda yapılan bir din eğitimi arasında çok büyük farklar olacaktır

Örgün eğitim çağında bulunan bir insanın okulda öğrendikleri derslerin arasında bu dersleri görmesi, hayatın bütünlüğü içinde ve diğer derslerle çelişkiye düşmeden sözgelimi, Matematik, Müzik dersinden çıkarak Kur'ân ve Din Eğitimi dersine girmesi bu konuları ve dersleri bir bütünlük içinde algılamasına ortam hazırlayacaktır.

3. Yüksek öğretim kurumlarında ise, konferans dersler mahiyetinde, İslâm Dini ve diğer dünya dinleri hakkında yeterli ve doğru bilgiler verilmelidir.

Yüksek öğretimin hangi alanında olursa olsun ilgi duyan gençlere, doğru ve sağlıklı kaynaklardan İslâm Dini, düşüncesi, tarihi, medeniyeti ve sanatı hakkında bilgiler kazanacağı bir ortam hazırlanmalıdır. Ayrıca yaşayan bütün dinler hakkında yeterli temel bilgiler o dinlere mensup ya da o dinler hakkında yeterli bilgisi olan akademisyen eğitimciler tarafından konferanslar şeklinde verilebilmelidir. Üniversite bitirmiş bir insanın içinde yaşadığı toplumun dini, bütün ülkelerin dinleri hakkında yetişkin bir insan olarak doğru ve yeterli bilgiler kazanması, hem kendisi, hem de toplumuyla uyumlu olabilmesi için oldukça önemli bir ihtiyaçtır.

4. İlahiyat Fakülteleri, Türk yüksek öğretiminin bütünlüğü içinde lâik üniversite öğretimine bağlı olarak öğretim yapan bir yüksek öğretim kurumu olduğuna, 1924'den itibaren bu şekilde düşünüldüğüne göre bu yapılanmanın aslı korunarak geliştirilmelidir. İlahiyat Fakültelerinin öğrenim alanıyla ilgili fakültelerle bilimsel işbirliği yaparak, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin yan alan öğrenimi görmelerine, mezun olduklarında o alanlarda da hizmet yapmalarına imkân hazırlanmalıdır. Ayrıca İlahiyat öğretiminin önemi ve özelliği dikkate alınarak geliştirilmelidir.

Küreselleşme bağlamında İlahiyat Fakültesi bünyesindeki *Dünya Dinleri Bölümü* önemli bir açılamdır. Bu bölümdeki derslerde öncelikle İslâmiyet hakkında doğru ve yeterli din bilgileri vermek, diğer dinler hakkında ise, o dinlerin mensuplarının kendi kabullerine öncelik vermek sûretiyle, bütün din mensuplarını, uyumlu ilişkiler içinde bulunduracak bir anlayışı bulup uygulamak gerekecektir.

Sağlıklı ve yeterli bir din eğitimi fertlerin başka din mensuplarıyla birlikte uyum ve işbirliği içinde yaşamalarını olumlu yönde etkiler.

Dinler hakkında özellikle evrensel birer din olan Hıristiyanlık ve İslâmiyet hakkında doğru bilgilendirme, her iki dinin birleştikleri noktaları vurgulayan bir din eğitimi dinler arası diyaloga yardımcı olabilir.

Günümüz dünyası global bir köy olarak algılanmakta, dünyanın herhangi bir yerinde olup biten bir olay anında bütün ülkelere ulaşmakta ve o ülke insanlarını da etkilemektedir. Günümüz sosyologları dünyanın küçüldüğünden, insanların birbirlerine yaklaştıklarından söz etmektedirler. Aslında ilk günden itibaren aynı büyüklükte olan dünya üzerinde yüzyılımızda daha önceki yüzyıllardan farklı olarak daha çok sayıda insan ulaşım ve haberleşme bakımından yoğun ilişkiler içinde yaşamaktadır.

Düşünce ve dinler tarihine bakıldığı zaman, dinler arası savaşlar, kavgalar, üstünlük yarışları hep olagelmıştır. Hatta aynı dinin mensupları arasında mezhep ve tarikat çekişmeleri de görülmüştür. Günümüzde de toplumlar arasında en önemli farkın dinler arasındaki farklar olduğu görülmektedir. Bu sosyal ve kültürel gerçek karşısında tek çözüm, her din mensubunun öncelikle kendi dini hakkında olmak üzere yakın ilişkide bulunduğu milletlerin dini ve diğer dinler hakkında doğru ve yeterli bilgiler kazanması ile mümkündür. Bütün din mensuplarına, sevgi, saygı ve huzur içinde birlikte yaşamanın ve gerektiği ortamda işbirliği yapmanın yolları her alandaki eğitimle, ancak özellikle din eğitimiyle öğretilir.

Küreselleşme sürecinde üç din mensubu milletlerin birbirlerine bakışları ve ilişkileri önem taşımaktadır. Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman toplumların birbirlerine bakışlarının dinî dayanağı yanında, tarihte yaşanmış olumsuz olaylar ve içinde bulunduğumuz ortamda, sosyo-ekonomik farklılıkların etkilerini birlikte düşünmek süretiyle çözümler üretmek gerekecektir. Bu alanlarda doğru ve geçerli çözümler üretmek, toplumun bütün aydınlarına, yöneticilerine düşen bir görev olmakla beraber, üretilecek çözümlerin geniş halk kitlelerine ulaşabilmesi için eğitim ve sanatın bütün alanlarına büyük işler düşmektedir. Özellikle din eğitimine bu konuda büyük işler düşmektedir.

Ülkemiz, asırların biriktirdiği, çok dinli, çok mezhepli ve çok tarikathlı bir yaşam tecrübesine sahip olmasına rağmen bu tecrübelerini geliştirip güncelleştirerek kullanamamaktadır. "Milletler arası barış, adalet, insan hakları ve azınlıklar alanındaki faaliyetlere ya da yeni ortaya

çıkmiş tabiriyle dinler arası diyalog konusuna soğuk bakmamalı, aksine daha aktif bir faaliyet örneği sergilemelidir.”²⁵

5. Dinler arası diyalogun sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için Batı ülkelerindeki İlahiyat Fakülteleriyle ülkemiz İlahiyat Fakültelerinin işbirliği halinde olması gerekmektedir. Öncelikle Müslüman nüfusunun önemli bir bölümünü Türklerin oluşturduğu Almanya’da ülkemizin önde gelen İlahiyat Fakülteleriyle Almanya yüksek öğretim kurumları arasında devamlı çalışacak araştırma ve çalışma grupları oluşturulmalıdır. Bu çalışmaların ışığında Almanya’da ve bütün Avrupa ülkelerinde yaşayan, öğrenim çağındaki Türk çocuklarının din eğitiminin müfredat ve yöntemi belirlenmelidir. Avrupa ülkelerinin din eğitim konusundaki iç hukuklarındaki yapılanmalarına ve ülkemizin Tevhid-i Tedrisat Kanunu’ndan kaynaklanan din eğitimi anlayışına uygun müşterek bir çalışma programı yapılmalıdır. Zamanla öncelikle Almanya ve ülkemizin işbirliği ile, öğretimin bir bölümünü Türkiye’de, bir bölümünü Almanya’da sürdürecektir İlahiyat Fakültelerinin açılması arayışları da yapılabilir. Böyle bir İlahiyat Fakültesi’nin açılması din eğitiminin küreselleşmeye olumlu katkılarda bulunmasını sağlamanın yanı sıra, yurt dışındaki Türk çocuklarının “Din ve Anadili Eğitimi”ne çok olumlu katkılarda bulunacaktır.

Sonuç

Bütün dünyadaki değişim ve gelişmelere paralel olarak ülkemizin şartları da değişecektir. Şüphesiz ki bu değişim eğitimin bütün alanlarını olduğu gibi, din eğitimi de doğrudan etkileyecek, bireylerin yetenek ve eğilimleri, ailelerin istekleri öne çıkarak her alanda olduğu gibi din eğitimi alanında da özelleştirme ve özgürleştirme ortamını oluşturacaktır. Modernizm, post-modern anlayış, küreselleşme, evrensellik, liberalleşme, bireysellik kavramlarının son yıllarda her alanda sıkça kullanıldığını biliyoruz. Demokrasi alanındaki tecrübelerimiz gelişip kökleştikçe eğitimi, eğitim de doğrudan doğruya demokratikleşmeyi etkileyecektir. Bilindiği gibi küreselleşme sonucu devletin egemenlik alanları küresel aktörler tarafından paylaşılmaktadır. Dünyadaki küreselleşme yolundaki gelişmeler ışığında, demokratik ilkeler ve değerlere göre, eği-

²⁵ Beyza Bilgin, “Mezhepler ve Dinlerarası Eğitim ve İşbirliği”, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXIX, (Ank. 1999), s. 14.

timin gelişmesi gerekecektir. Din eğitiminin bu anlamda nitelik ve nicelik bakımından çok önemli katkıları olacaktır.

Okulun geleceğine ilişkin ütopyalarda gelecekte eğitim ulusal bir sorun olmaktan çıkacaktır. Toplumdaki ve ekonomideki “globalleşme” ye paralel olarak eğitim alanında da küreselleşme yaşanacaktır. Bu açıdan eğitim kurumları, özellikle üniversiteler tüm dünya öğrencilerinin yararlanmasına açık olacaktır. Böylece eğitim amaçları ve içerikleri çok çeşitlenecek, öğretime disiplinler arası ve modüler bir anlayış hâkim olacaktır.²⁶ Her yaştaki vatandaşımız dünyadaki şartlara ve bireylerin sahip oldukları haklara ve özgürlüklere göre eğitim ve din eğitimi isteyecektir. Ayrıca Avrupa ülkelerinde doğup büyüyen Türk çocukları da içinde yaşadıkları ülkelerin koşullarına göre din eğitimi arayışlarına gireceklerdir. Demokratikleşme ve küreselleşme geliştikçe “Eğitimle ilgili kalıplaşmış herhangi bir zorunluluk artık söz konusu olmayacaktır.”²⁷

Eğitimin bütün alanlarında olduğu gibi din eğitimi ve öğretiminde de devlet gözetim görevini yerine getirecek; ancak kamu düzeni, genel ahlâk ve toplum sağlığı açısından denetimlerde bulunacak; bunun dışında kalan alanlarda; okul seçimi, ders müfredatlarının belirlenmesi, ders kitapları seçimi, öğretmen seçimi gibi konularda tam anlamıyla hürriyet içinde bireylerin eğitimine ortam hazırlanacaktır.

²⁶ Bkz. Muhsin Hesapçıoğlu, “Post-modern/Küresel Toplumda Eğitim, Okul ve İnsan Hakları”, 21. *Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi*.

²⁷ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, (çev. Mehmet Özay), İst. 2000, s. 26.